

Bij de opening van het Academisch Jaar 2013/14

P.F. Thomése

Wat af is, is niet gemaakt

Volgens de Franse dichter en essayist Paul Valéry, aan wie ik deze voortreffelijke titel ontleen, kunnen teksten niet worden voltooid. Er bestaan enkel teksten die op zeker moment alleen worden gelaten. *Une texte abandonnée*, zoals er ook *femmes abandonnées* bestaan. Verstoten vrouwen – om een oude vertaling te gebruiken. Je trekt je jas aan en loopt de deur uit, de geliefde verweesd op het omwoelde bed achterlatend. Er is iets afgelopen, dat zeker, maar of het voltooid is, valt te betwijfelen.

Toen ik – jaren geleden - voor het eerst met deze uitspraak van Valéry in aanraking kwam, snapte ik er eerlijk gezegd geen moer van. Moest ik begrijpen dat er alleen onaffe teksten bestaan? Dat hield dan in dat ook de meest briljante momenten uit de wereldliteratuur voor verbetering vatbaar zijn. Een vreemde zaak, die ik niet meteen voor me zag.

Toch liet deze theorie van de onmogelijke voltooiing mij nooit los.

Naarmate ik meer schreef, het ene boek na het andere zogezegd, begon er bij mij iets te dagen. De totstandkoming van een tekst blijft altijd iets willekeurig houden. De noodzakelijkheid blijkt altijd pas achteraf, wanneer het boek gedrukt en van een fraai omslag voorzien in de etalage naar voorbijgangers ligt te lonken. In werkelijkheid is dat 'achteraf' er niet, zou men altijd door kunnen werken aan zo'n tekst. Dit doen wij niet. Iedereen die publiceert kent dat moeilijke moment waarop een tekst moet worden losgelaten. Net wanneer je je boek helemaal beheerst, moet je eruit, is het voorbij. Er zit niks anders op, het werk is 'af'. Dit moment beschouwen we voor het gemak als evident. Maar is dat ook zo? Of houden we op dat moment gewoon op met verder nadenken, houden we gewoon op met *maken*?

Iets is af zodra wij onze handen ervan aftrekken. Zoals een arts zijn handen aftrekt van een patiënt die hij heeft opgegeven. Een tekst die af is, lijkt warempel een tekst die overleden is. Volmaakt als een lijk. De maker kan niets meer voor haar doen. Die legt haar als het ware af. Het afmaken van een tekst kan derhalve letterlijk worden genomen. De maker wordt een doodmaker. Een aflegger. Een grafdelver.

In dit verband wil ik graag het hoofdstuk 'Thalita koumi' uit *Schaduwkind* aanhalen - waarin ik de Frans-Joodse taalfilosoof Maurice Blanchot te hulp roep om het verlies te duiden.

“De dood spreekt in mij,” zegt Blanchot. Elk woord drukt een afwezigheid uit, elk woord zegt een gemis. Iets weten is: iets verloren weten. Ik zeg het, maar het is er al niet meer. Waar taal is, wordt ontoereikendheid geijkt. Pas als iets weg is, heb je er de woorden voor. En zo wordt elk woord een nawoord, elke zin een grafschrift.’

Maar is dat waar een auteur naar streeft – nee toch zeker? Liever streeft hij naar het onmogelijke dan zich hierbij neer te leggen. Hij wil niets liever dan zijn taal laten leven, liefst met hemzelf er nog middenin. Maar – zoals gezegd - dat gaat niet. Op een dag blijft zijn tekst alleen. Overgeleverd aan toevallige voorbijgangers die haar misschien zullen inzien.

Gelijk Christus in het huis van Jairus. Markus vertelt daarover, ofschoon ook hij het fijne er niet van weet. Jairus, wiens dochtertje is gestorven, heeft gehoord dat de wonderabbijn in staat is om weer leven in te blazen in wat hem zo dierbaar is. Maar Jezus zegt dat hij het alleen kan als er niemand bij is, met de gordijnen dicht. Wat daar precies gebeurd is, weet ook Markus niet, hij was er zelf ook niet bij.

De lezer als verlosser, die met de gordijnen dicht het wonder verricht: is dat niet waar elke schrijver stilletjes op wacht?

De les die Valéry ons voorhoudt, is dat wie iets maakt, zich moet verzoenen met de principiële onvolmaaktheid van wat hij achterlaat.

Dit klinkt gemakkelijker dan het is. Maken en volmaaktheid horen bij elkaar. Zo heb ik altijd willen geloven. Je werkt net zolang aan iets totdat alles perfect werkt, totdat alles klopt en tikt gelijk het fijnste Zwitserse uurwerk.

Niet dus.

Het idee van het volmaaktheid fabricerende kunstgenie, houdt Valéry ons voor, berust op een misverstand. Volmaaktheid bestaat alleen in wat *niet* gemaakt is.

Wat is iets wat niet gemaakt wordt? Dat is iets wat ontstaat. Iets wat vanzelf gebeurt – zonder menselijke interventie. Zoiets wordt ook wel natuur genoemd, en vooruit, we zijn hier aan een gereformeerde universiteit: het goddelijke. De natuur en het goddelijke zijn ons gegeven, worden aan ons geopenbaard etc., allemaal termen om aan te geven dat wij er beter met onze weledige poten vanaf kunnen blijven.

In die zin zijn er twee werelden: één volmaakte waar wij verre van moeten blijven en een gewone, die wij zelf hebben gemaakt en waar wij naar hartelust naar eigen inzicht aan verder mogen pielen, priegelen en prutsen.

Deze tweedeling tussen een sacrale en een profane wereld is ons heilig geweest zolang er iets heilig was in onze wereld. Heilig: dat wat niet kan en mag worden aangeraakt.

Iets heilig verklaren neigt overigens al tot een lichte vorm van ingrijpen. Immers, is de grens tussen profaan en sacraal ons geopenbaard of trekken we die grens zelf?

Onder makers heeft deze tweedeling altijd een grote rol gespeeld: het ideaal van velen is geweest iets te maken waarvan je je niet meer kunt voorstellen dat het door eenvoudige mensenhanden is gemaakt. Het is de klassieke gedachte van de inspiratie, die van gene zijde tot ons komt. De transcenderende maker wordt aldus tot een medium van het goddelijke (of van de natuur). Zijn handen doen wat hem van god weet waar wordt opgedragen. 'Ik schreef dit niet zelf. Een engel geleidde mijn hand,' zegt zo iemand dan, om uit te leggen wat niet uit te leggen valt.

Een andere topos is die van Michelangelo die zijn beelden enkel uit het marmer hoefde te bevrijden. Zij waren daar al, als verschijnselen van de natuur, als paniklare schepselen gods, geduldig wachtend op de beitel van de meester.

Op die manier konden kunstenaars de volmaaktheid claimen voor hun werken. Ze waren niet gemaakt, ze waren *gegeven*, van het begin af aan voltooid. De maker die medium werd, hoefde zich enkel maar beschikbaar te houden.

In deze metafysische opvatting van kunst, waarin de maker een medium is, zie je soms de gedachte ontstaan dat er een hogere Maker aan het werk is -

de Schepper himself – die zijn maakwerk via ontvankelijke geesten als pakjes van Sinterklaas onder de mensen verdeelt.

We betreden nu die merkwaardige tak van literatuur die theologie wordt genoemd.

De Schepper die een Maker is. Passen wij hierop het apodictum toe van Valéry – ‘wat af is, is niet gemaakt’ – dan begrijpen we terstond dat de Schepper zijn werk niet heeft afgemaakt. De grote goddelijke onvoltooide, voor eeuwig ten dode opgeschreven, alleen tijdelijk door stervelingen te redden, voor zo lang het duurt.

Werk aan de winkel, zou ik zeggen. Aan de slag. Het is alleen de vraag of de schepping daar beter van wordt. Immers, maken is onvolmaaktheid produceren. De Duitsers, specialisten in verkeerd uitpakkende volmaaktheid, hebben hier een mooi neologisme voor: Verschlimmbesserung. Het komt er op neer: hoe ambitieuzer wij de wereld willen maken, des te onvolmaakter zij wordt.

Maar is zit niks anders op. Want wat af is, is ten dode opgeschreven. Laten we de Schepper dus dankbaar zijn dat hij zijn werk niet heeft afgemaakt.

Leve het onvoltooide.

Ik dank u voor uw aandacht.

Amsterdam, 2 september 2013